

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 2(25), с. 231–236

Досліджується законодавство державного регулювання економічної безпеки в передових країнах, проведений порівняльний аналіз із законодавством України.

Практика державного регулювання національної економіки розвинених країн засвідчує, що найкращих результатів можна досягти за ринкових умов у поєднанні з ефективною регулятивною функцією держави. Економічна безпека підприємства не є винятком — найефективніше забезпечення економічної безпеки підприємства неможливе без грамотного та ґрунтового відповідного державного регулювання. Держава має значний вплив на формування економічної безпеки підприємства. Використовуючи прямі та непрямі важелі втручання, вона створює та регулює економічні умови діяльності підприємств, призначені для захисту економічних інтересів держави та національної економіки.

В Україні основою нормативно-правової бази економічної безпеки та регулювання банкрутства є Конституція України [1]. Ґрунтуючись на основних засадах Конституції, уряд України будує державну політику. Для реалізації одного з її напрямів в Україні створено Раду національної безпеки та оборони, яка займається координацією органів виконавчої влади у сфері національної безпеки.

З метою системного підходу до захисту економічних інтересів у 1997 р. Верховною Радою України було прийнято Концепцію національної безпеки України [8]. У прийнятій Концепції розглядаються основи національної безпеки України, об'єкти та принципи забезпечення національної безпеки, загрози національній безпеці, основні напрями державної політики національної безпеки України та система національної безпеки України. Звісно, ця концепція не здійснює прямого впливу на економічну безпеку підприємства, але опосередкований вплив має.

У світлі опосередкованого впливу на економічну безпеку підприємств цікавим є дослідження міжнародних законодавчих актів.

Так, одним з основоположних актів щодо банкрутства підприємств є Європейська конвенція “Про деякі міжнародні аспекти банкрутства” [9]. Цей документ у випадку відкриття процедури банкрутства в одній з держав, що приєдналися до Конвенції, регулює таке:

- здійснення деяких повноважень конкурсного керівника відносно розпорядження майном боржника на території інших держав — учасниць Конвенції;
- відкриття вторинного банкрутства в інших державах-учасниках;
- передавання інформації кредиторам, які перебувають на території інших держав-учасниць, і порядок подання ними претензій до боржника.

Також цим документом пояснюються міжнародні аспекти відкриття справи про банкрутство, непрямой міжнародної компетенції, часткової оплати вимог кредиторів, багато уваги приділяється питанню вторинного банкрутства підприємств.

У світлі розгляду питань економічної безпеки на міжнародному рівні цікавою є методологія, яка запропонована Комісією ООН за програмами розвитку (*UNDP*) з аналізу економічної безпеки держави. Згідно з цією методикою рівень національної безпеки визначається трьома факторами: рівнем економіки, рівнем освіти та правами людини [16].

Рівень економіки вимірюється у ВВП на душу населення, рівень освіти — кількістю років, протягом яких вчиться в даному суспільстві “середньостатистична” людина, права людини

характеризуються спеціальним індексом, який розраховується за спеціально затвердженою методикою.

Рівень національної безпеки, визначений таким чином, є одним з індикаторів стану безпеки держави. Зниження цього рівня є сигналом для уряду щодо вжиття відповідних заходів.

Для дослідників з питань економічної безпеки також являє інтерес Заключний акт Наради з безпеки і співпраці в Європі (Хельсінкі, 1 серпня 1975 р.) [10], який чинний і до сьогодні. Так, у розділі “Економічна і комерційна інформація” держави-учасниці вищезгаданого акта, вважаючи, що економічна інформація за своїм характером повинна була б забезпечувати відповідний аналіз ринків та розробку середньострокових і довгострокових прогнозів, сприяючи тим самим встановленню стійких торгових потоків і кращому використанню торгових можливостей, виражаючи готовність поліпшувати якість і розширювати обсяг та розповсюдження економічної і відповідної адміністративної інформації, сприятимуть регулярній і за можливості в більш короткі терміни публікації та розповсюдженню економічної і комерційної інформації, зокрема:

- статистичних даних про виробництво, національний доход, бюджет, рівень споживання та продуктивності праці;
- статистичних даних про зовнішню торгівлю;
- законів і регламентів, що стосуються зовнішньої торгівлі;
- інформації, що використовується для економічного прогнозування з метою сприяння розвитку торгівлі;
- іншої інформації, корисної для ділових людей у комерційних контактах, наприклад, періодично видаваних довідників, переліків і, коли це можливо, структурних схем фірм та організацій, що займаються зовнішньою торгівлею;
- заохочуватимуть роботу з гармонізації статистичних номенклатур, що проводиться в міжнародному плані, особливо в рамках Європейської економічної комісії ООН.

В Україні, на жаль, на сьогодні відсутні ґрунтовні законодавчі розробки, що регулюють економічну безпеку підприємства. З існуючих законодавчих актів найбільше уваги приділяється питанням банкрутства підприємств.

Більш-менш комплексно та широко деякі аспекти економічної безпеки підприємства висвітлює Господарський кодекс України [2]. У цьому

документі у ст. 19 висвітлюється державний контроль та нагляд за господарською діяльністю, де говориться, що держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у різних сферах.

Слід зазначити, що законодавче регулювання в Україні найбільше спрямоване на процедуру банкрутства та антимонопольне регулювання. Перед тим як дослідити український досвід державного регулювання банкрутства, доцільно розглянути зарубіжний досвід з цього напрямку.

У США процедура банкрутства та відновлення фінансового стану боржника остаточно сформувалася тільки у другій половині ХХ ст., однак ідея судового регулювання неспроможності суб'єктів господарювання існує в цій країні вже давно [12–14]. Перші відповідні положення з'явилися ще в ХVIII ст. Так, уже в 1787 р. Конституційний Конвент США надавав Конгресу повноваження приймати законодавчі акти, які складуть єдину національну правову базу для розв'язання суперечок кредиторів з боржниками. Це було зроблено для того, щоб відійти від англійської практики, де при певних обставинах за оголошення неспроможності підприємства або фізичної особи передбачалася смертна кара. Законодавство США щодо банкрутства в більшості випадків дає можливість юридичним і фізичним особам, які самостійно заявили про свою неспроможність, звільнитися від більшої частини свого боргу, а підприємствам, що серйозно займаються своєю діяльністю, надається можливість реорганізувати виробництво, знайшовши знову фінансову стабільність.

Також однією з найбільш розвинених країн у плані державного регулювання банкрутства є Франція. До 1967 р. процес банкрутства у Франції майже повністю зводився до ліквідації підприємства-боржника, всі його засоби йшли на погашення боргів [11]. Закон “Про банкрутство” 1967 р. і подальший відповідний Декрет передбачали можливість захисту підприємства та укладання угоди з кредиторами. Але практично ці можливості майже не використовувалися, і лише 2–3 % розглядів справ за даною категорією у період дії Закону 1967 р. вирішувалися компромісом. Решта справ закінчувалася ліквідацією боржників.

У 1985 р. у Франції було прийнято новий закон, що стосується неспроможності підприємств (Закон “Про конкурсне управління, ліквідаторів і експертів за визначенням стану підприємств” від 25.01.85 № 85-98), який передбачав більший захист підприємств, багато в чому обумовлений проблемою збереження робочих місць.

За французьким законодавством, банкрутом може бути визнана як фізична особа, так і юридична. Розглядом справ про неспроможність займаються в основному комерційні суди.

Можливі ініціатори справи про банкрутство стандартні в багатьох країнах. Ними є сам боржник, його кредитори і прокурор. У Франції та Великобританії, до того ж, провадження справи про неспроможність може бути почате з ініціативи суду.

Провадження справи про неспроможність починається у тому випадку, коли боржник неспроможний сплатити борги. Мінімальну суму несплачених боргів законодавством Франції (як і Німеччини) не встановлено.

Законодавство Франції укрупнено виокремлює три варіанти розвитку подій при порушенні справи про банкрутство:

1. Реорганізація підприємства.
2. Передавання підприємства-боржника в орендне управління іншому суб'єкту господарювання.
3. Ліквідація підприємства шляхом його продажу.

Також необхідно відзначити соціальний захист працівників підприємств, що перебувають у кризі. Працівники підприємства-боржника, за законом 1985 р., отримали "надпріоритет" над рештою категорій кредиторів, їм збережено заробітну платню до 60 днів. Крім того, за клопотанням кредитора суд може встановити позачерговий порядок покриття боргу.

Для повноти висвітлення цього питання докладно розглянути законодавчу базу Німеччини, де розрізняють три види банкрутства: просте, злісне, особливо тяжкий випадок банкрутства [11; 12].

У разі простого банкрутства боржник через власну недбалість не знає про наближення чи настання банкрутства або легковажно викликає його своїми діями. Злісним банкрутство буде визнане у тих випадках, коли в умовах надмірної кількості боргів особа ховає, знищує частину майна, які у разі розпродажу підлягають відчуженню на користь кредиторів, або укладає ризиковані спекулятивні чи явно збиткові угоди, продає товари за явно заниженою ціною, а також приховує права інших осіб чи визнає явно вигадані права. Особливо тяжким випадком банкрутства визнаються дії винної особи в корисливих інтересах або свідоме створення для багатьох осіб загрози розорення, втрата довірених йому майнових цінностей.

Нині з урахуванням усіх поправок та змін Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" [4] встановлює умови, порядок відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності-боржника або визнання його банкрутом і застосування ліквідаційної процедури, повного або часткового задоволення вимог кредиторів.

Цей закон дає визначення ряду термінів: неплатоспроможність, боржник, банкрутство, суб'єкт банкрутства (банкрут), кредитор, конкурсні кредитори, поточні кредитори, грошове зобов'язання, безспірні вимоги кредиторів, досудова санація, розпорядження майном боржника, розпорядник майна, санація, реструктуризація підприємства, керуючий санацією, арбітражний керуючий, мирова угода.

Слід також відзначити, що останніми поправками у цей Закон внесено певні зміни щодо підприємств гірничо-металургійного комплексу. Так, шостим абзацом ст. 5 цього Закону визначається, що справи про банкрутство гірничих підприємств (гірничодобувні підприємства, шахти, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики, шахтовугледобувні підприємства), створених у процесі приватизації та корпоративізації, у статутних фондах яких частка держави становить не менше 25 % і продаж акцій яких розпочався, можуть бути порушені не раніше ніж через рік від початку виконання плану приватизації (розміщення акцій).

Для більш повного дослідження питання державного регулювання діяльності підприємств, з метою забезпечення їх економічної безпеки, необхідно розглянути законодавчі акти України, що безпосередньо стосуються діяльності підприємства. Серед широкої різноманітності подібних законодавчих актів слід виділити Господарський кодекс України [2]. У цьому документі значна увага приділяється обмеженню монополізму в економіці, неправомірним угодам між суб'єктами господарювання, дискримінації суб'єктів господарювання, недобросовісній конкуренції, неправомірному використанню ділової репутації суб'єкта господарювання, створенню перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції, комерційній таємниці. Також окремо слід відзначити, що в цьому законодавчому акті приділяється увага заходам щодо запобігання банкрутству суб'єктів підприємництва, однак ці заходи не деталізуються.

Отже, на сьогодні економічна безпека підприємства недостатньо регулюється державою. В не-

обхідному обсязі відсутні відповідні законодавчі акти, що, звісно, негативно впливає на рівень економічної безпеки підприємств.

Слід зауважити, що державне регулювання діяльності підприємств може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на рівень їхньої економічної безпеки. Результати цього дослідження узагальнено в табл. 1, 2.

Для завершення дослідження доцільним буде висвітлення зарубіжного досвіду державного регулювання економічної безпеки підприємства.

Держава через систему податків, субсидій, кредитів, механізм банкрутства тощо реалізує свою політику, яка може підвищувати або знижувати

рівень економічної безпеки підприємства. Для забезпечення стабільної роботи підприємств і, як наслідок, підвищення рівня їх економічної безпеки велике значення має грамотна та ґрунтовна політика у сфері податків, у сфері матеріальної та фінансової допомоги держави суб'єктам господарювання.

До найважливіших елементів державної підтримки, які часто використовуються у світовій практиці, належать:

- участь у змішаних підприємствах;
- фінансування підприємств, які особливо важливі для економічної безпеки країни;
- надання пільгових кредитів тощо.

Таблиця 1

Позитивні наслідки впливу державного регулювання на економічну безпеку підприємств

Форми державного регулювання	Наслідки державного регулювання	Результати впливу на економічну безпеку підприємства
Введення різноманіття форм власності	Поява недержавного сектора в економіці	Можливість прояву приватної ініціативи, підвищення зацікавленості в результатах діяльності підприємства
Формування та регулювання фінансового ринку	Поява мережі фінансових посередників	Збільшення кількості джерел інвестиційних ресурсів
Обмеження та регулювання рівня монополізму	Створення умов для конкурентної боротьби	Зниження загрози з боку підприємств-монополістів. Попередження або ліквідація небажаних ринкових структур та небажаної поведінки ринкових агентів. Допомога одним групам економічних агентів за рахунок інших
Обмеження імпорту товарів з метою захисту інтересів вітчизняного товаровиробника	Створення умов для збуту продукції вітчизняних підприємств	Збільшення ємності ринку
Надання державних гарантій при залученні іноземних інвестицій	Збільшення притоку закордонних інвестицій	Збільшення кількості інвестиційних проектів, що реалізуються. Підвищення організаційно-технічного рівня виробництва та конкурентоспроможності продукції. Вихід підприємств на зовнішні ринки

Таблиця 2

Негативні наслідки впливу державного регулювання на економічну безпеку підприємств

Сфера регулювання	Негативні аспекти регулювання	Захисна реакція підприємств	Результати впливу на економічну безпеку підприємства
Податкова сфера	Високі податкові ставки. Відсутність системи податкових пільг	Відсутність прагнення до збільшення прибутку. Приховування частини прибутку	Зменшення обсягів виробництва або його повна зупинка. Високий рівень витрат на виробництво. Відсутність власних інвестиційних ресурсів. Низький організаційно-технічний рівень виробництва. Низький рівень конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках
Інноваційна сфера	Відсутність субсидій та дотацій підприємствам недержавного сектора	Відсутність технічних та управлінських нововведень	Низький організаційно-технічний рівень виробництва. Висока енергоємність виробництва. Низька продуктивність праці. Неefективний менеджмент
Інвестиційна сфера	Незначні гарантії іноземним інвесторам. Відсутність сприятливого інвестиційного клімату	Відмова від співпраці з зарубіжними партнерами. Вивіз капіталу за кордон	Відсутність реальної можливості співпраці з іноземними партнерами. Уповільнення динаміки розвитку
Інфраструктура підприємництва	Жорсткі обмеження діяльності	Відмова від послуг інфраструктури підприємництва	Збільшення витрат та низька якість робіт, що виконуються самостійно. Відсутність додаткових інвестицій через нерозвиненість фондового ринку

Прикладом активної підтримки економічної безпеки підприємств, що займаються науковою діяльністю, є досвід Японії, де держава надає кредити для проведення прикладних досліджень. Слід відзначити, що відсоток за використання кредиту безпосередньо залежить від успішності проекту. Якщо проект повністю зазнав краху, то підприємство відсотки взагалі не виплачує, а повертається лише сума кредиту. Подібні дії стимулюють розвиток науки, яка в свою чергу сприяє підвищенню рівня економічної безпеки підприємства [16].

Фінансова підтримка підприємств з боку держави відіграє значну роль у процесі зміцнення економічної безпеки підприємств. Практично в усьому світі широко практикуються субсидії, займи та дотації окремим підприємствам або навіть цілим галузям економіки. В Україні показовим прикладом цього є еколого-економічний експеримент у містах Кривий Ріг, Дніпродзержинськ та Маріуполь, який було проведено наприкінці 90-х років ХХ ст. Основним законодавчим актом, що ініціював проведення цього експерименту, було Розпорядження Президента України "Про еколого-економічний експеримент у містах Кривий Ріг, Дніпродзержинськ та Маріуполь" [6]. Сутність цього експерименту викладено у Постанові Кабінету Міністрів України "Про проведення еколого-економічного експерименту в містах Кривий Ріг, Дніпродзержинськ, Маріуполь і Запоріжжя" [7] та полягає у фінансуванні за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, Державного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища заходів, пов'язаних з поліпшенням економічної та екологічної обстановки в містах проведення. Результатом експерименту стало значне піднесення гірничо-металургійної галузі, зокрема в місті Кривий Ріг.

На шляху активізації процесів, що підвищують рівень економічної безпеки підприємств, значних успіхів у 90-ті роки ХХ ст. досягли країни Центральної та Східної Європи [16]. Найпоширенішим засобом підтримки економічної безпеки підприємств у цих країнах були і залишаються дотації. Однак дотації надаються лише успішним або перспективним підприємствам, що є однією із засад економічного піднесення країн у цілому.

Економічна безпека підприємства істотно залежить від конкурентоспроможності його продукції. Чим більш стійке становище підприємства на світовому ринку, тим вищий рівень його економічної безпеки. Тому практично в усіх країнах держава активно заохочує розвиток експорту,

тому що він підсилює в цілому економічну безпеку країни.

Отже, в Україні основною нормативно-правовою базою економічної безпеки та регулювання банкрутства є Конституція України. Однак, на сьогодні економічна безпека підприємства недостатньо регулюється державою. Відсутні в необхідному обсязі відповідні законодавчі акти, що, звісно, негативно впливає на рівень економічної безпеки підприємств.

Література

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // ВВР України. — 1996. — № 30. — С. 141.
2. Господарський кодекс України: станом на 16 січня 2003 р. / ВВР України. Оф. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2003.
3. Закон України "Про банкрутство" № 2343-XII: станом на 14 травня 1992 р. / ВВР України. Оф. вид. — К.: Парлам. вид-во, 1992.
4. Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" № 1499-IV: станом на 17 лютого 2004 р. (зі змінами) / ВВР України. Оф. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2004.
5. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про банкрутство" № 784-XIV: станом на 30 червня 1999 р. / ВВР України. Оф. вид. — К.: Парлам. вид-во, 1999.
6. Розпорядження Президента України "Про еколого-економічний експеримент у містах Кривий Ріг, Дніпродзержинськ та Маріуполь" № 235/97: станом на 11 червня 1997 р. / ВВР України. Оф. вид. — К.: Парлам. вид-во, 1997.
7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про проведення еколого-економічного експерименту в містах Кривий Ріг, Дніпродзержинськ, Маріуполь і Запоріжжя" № 715: станом на 28 квітня 1999 / ВВР України. Оф. вид. — К.: Парлам. вид-во, 1999.
8. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України № 2171-III: станом на 21 грудня 2000 р. (зі змінами) / ВВР України. Оф. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2000.
9. Європейська конвенція "Про деякі міжнародні аспекти банкрутства": станом на 5 червня 1990 р. — Стамбул, 1990.
10. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975 г.). Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XXXI. — М., 1977. — С. 544–589.
11. Васильев Е. А. Правовое регулирование несостоятельности и банкротств в гражданском и торговом праве капиталистических государств. — М.: Финансы, 1983. — 148 с.
12. Дахно І. І. Міжнародне економічне право. — К.: МАУП, 2000. — 160 с.

13. Ласк Г. Гражданское право США. — М., 1961. — 280 с.

14. Паксон Эдвин. Принципиальные различия законов о банкротстве США и Российской Федерации // Бизнес Ревю. — № 7. — 1993. — С. 45–51.

15. Проблемы глобальной безопасности. — М.: ИНИОН, 1995. — 492 с.

16. Сухорукова Т. Проблема экономической безопасности предприятия // Бизнесинформ. — 1998. — № 19. — С. 43–46.

Компетентне державне регулювання економічної безпеки є необхідною умовою ефективної роботи підприємства.

Компетентное государственное регулирование экономической безопасности является необходимым условием эффективной работы предприятия.

Competent state regulation of economic safety is a necessary condition of the effective work of the enterprise.

Надійшла 5 травня 2010 р.